

Proti Svaté alianci strachu

PREMYSL JANÝR

Evropou obcházejí strašidla.

Strašidlo komunistického nebezpečí. A strašidlo imperialistického nebezpečí.

Při přátelském posezení u whisky a vodky si rozdělila starý (ale i nový) svět demarkační čarou na dvě sféry. Na dvě sféry vlivu a strašení. V každé z nich straší jedno druhému, při čemž navzájem respektují integritu sféry vlivu toho druhého, i když občas předstírají opak.

Demarkační linie, která má rozdělovat myšlení lidí nepředstavuje nic jiného než linii, na níž se před čtvrt stoletím zastavily tanky. Bylo by absurdní věřit, že tyto tanky na generace zformovaly myšlení lidí na obou stranách do protikladů. Ještě absurdnější by však bylo, kdybychom přijímali proroctví jedněch o nutném a blízkém se skonu "těch druhých", opakovaně zaznívající z obou stran a tím čekali zjevení pravé pravdy. Nedošlo k němu, stejně jako ani jedna z obou stran nevěšla do proklamovaného ráje. Výbuchy, ať menší, ať větší, zřetelnější či skrytější svědčí o krizi společenského vývoje na obou stranách.

Na jedné straně v ostrém protikladu s duchovním, ekonomickým a technickým rozvojem posledních desetiletí ustrnul vývoj na stavu z přelomu století: politická struktura (se všemi společenskými souvislostmi) západních demokracií se vytvořila před téměř sto lety a všeobecné hlasovací právo, jež je jejím hlavním znakem, odpovídá cílům, jejichž splnění dělnické hnutí v Evropě, jako historicky vzniklý nositel pokrokových změn dosáhlo před víc než půl stoletím.

Politická struktura druhé strany je aplikací systému, který vznikl jen o málo později, v období ruské revoluce, vedené úzkou vrstvou mesiášů, strhujících za sebou masy, jež si ve svatém zanícení uvědomovaly víc svou bídu než úskalí realizace své velké vize.

Tam i tam to byl vývoj ve směru demokratisace společnosti, který byl zahájen pádem feudalismu. Ani v jednom ani v druhém případě však tato demokratisace v podstatě nepřekročila stav, který tehdy vznikl.

Kdykoli kdekoli dojde k příznakům krize, která je výsledkem stále rychleji pokračujícího času a nehybnosti tohoto dávno vzniklého stavu, snaží se je protivná strana vydávat za přitažlivost a pravdivost svých ideí a postižená za rozkladnou činnost protivníka, aniž by jeden i druhý byli schopni uvědomit si svoji prostoduchost. Mocenské rozdělení Evropy, ale nejen Evropy, je v jejich schizofrením pohledu vede k závěru, že není nic krom jejich pravdy, která je pravdou celou a konečnou.

Tuto shodu dogmatickosti pohledu vidíme zřetelně i při posuzování československého vývoje v r. 1968. Dogmatici východu ho cejchují jako pokus o návrat ke kapitalismu, ačkoli právě oni jako vyznavači dialektické metody v historii by si měli víc než kdo jiný uvědomovat nenávratnost společenských formací, jejichž základy byly jednou — tak či onak — rozrušeny; společnost, která odstranila třídní strukturu s jejími negativními důsledky ji nebude restaurovat po čtvrt století vývoje jen proto, aby odstranila jiné negativní důsledky, které při tom vznikly. Nejen protože nebude chtít, ale protože prostě nemůže.

Dogmatici západu — a v tom je dojemnost shody v jejich dogmatismu — vidí v československém vývoji snahu o demokratisaci společnosti, ale při tom tuto demokratičnost chtějí měřit metrem kategorií své společnosti, kterou vyhlásují jedine za demokracii a domnívají se, že podle toho by vždy a všude měly být jejím konečným znakem ony dnes už letité formy zjednodušené politické demokracie.

Ani první ani druhé není možné přesvědčit o jejich omylu. Není to ostatně podstatné. Až na výjimky jednotlivců si nikdy žádná vládnoucí elita neuvědomovala náznaky své reakční podstaty. Jde však o to, aby ti na západě i na východě, kteří cítí a vidí krizi své společnosti a usilují o její transformaci chápali podstatu i okolnosti tohoto relativně krátkého, ale pro hledání cest na obou stranách jistě významného období; ne v onom zúženém výseku, v jakém je obvykle prezentován ve shodě se schizofrením pohledem mocných, ale v jeho celku, poctivě, bez předsudků a bez snahy po potvrzení laciných a zjednodušených politickoagitačních frází.

Jde o politickou a duchovní levici, od jejího nejlevějšího křídla, pokud není stíženo sklerozou dogmatismu až po ono křídlo protilehlé, označované za pravé. Ti první se často ve své negaci daného stavu západní společnosti stali nekritickými vyznavači druhého extrému, poněvadž nebyli schopni nalézt odpovídající výraz svých představ v ničem jiném než v tom co je: Castro, Mao, Hočimin. Neuvědomují si, že to znamená sice chtěnou negaci nechtěného, ale ve svých důsledcích také nutnou negaci chtěného. Ti na druhé straně této škály ve svém zásadním odmítání mnohého, co je nezbytné odmítat se nezamýšleli nad tím, co nemělo být odmítáno; byli k tomu donuceni tím, že v politické praxi se museli vystříhat všeho, co by ve veřejnosti, šokované jevy, ke kterým docházelo na druhé straně při uskutečňování

údajného socializmu mohlo vyvolať len stín príbuznosti. Tak boli tlačení do defenzivy pri uskutočňovaní toho, čo pôvodne chceli a k pouhému dílčimu reformovaniu daného.

Dva roky, ktoré uplynuli od intervencie, kladli českoslovenští demokratičtí socialisté a levicoví demokratičtí vübec stejnü jako jejich prívrženci düraz na odsouzení tohoto zásahu a proti argumentaci jeho aktüru a zastáncü, že vývoj smüřoval k onomu protikladu opakovali ujistüení o tom, že "socialismus" nemüel býť dotčen. Při značné nepřesnosti tohoto pojmu a v situaci hodnotových kategorií studené války to bylo příliš málo, než aby to nebylo považováno za taktickou frázi. Na východü, ale často i na západü, podtrhüeme.

Po třech letech, které z r. 1968 s železnou logikou ubíhajícího času dělají historii, je právě čas na ono objektivní a pro československou i evropskou (ale nejen evropskou) levici užitečné zhodnocení a názorovou konfrontaci. Předpokladem je i okolnost, že část těch, kteří československý vývoj inspirovali, spoluvytvářeli nebo v něm viděli žádoucí perspektivu, má možnost ke své důkladné znalosti jedné strany přidat dnes už i relativně dobrou znalost druhé strany. Podmínkou pozitivního výsledku je oboustranná snaha po poznání bez toho, že by na kterékoli stranü bylo používáno vžitých propagandistických stereotypü. (Nemluvě už o tom, že by bylo laciné pokusit se odbýt jejich názory tím, že by byli označeni za "infiltrované" komunismem; podali důkaz odhodlání bránit demokracii v situaci, v níž by možná mnozí pravověrní demokratičtí obstáli problematičtí).

Základním stereotypem, jímž byl československý vývoj hodnocen, byla otázka demokracie a demokracie. Demokracie a demokracie není totüž, říkalo se. Pod pojmem demokracie se obvykle rozumüla a měřítkem se stávala konkrétní forma západní demokracie, pluralitní stranický systém jako

nástroj volebního práva. Před mnoha desítkami let bylo toto právo vybojováno dělnickým hnutím v boji s konzervativní pravíci. Je příznačné, že dnešní politická pravice se pokouší (a s úspěchem) zužovat otázku demokracie pouze na otázku volebního práva ve formü, vzniklé v době jeho prosazení (proti vůli jejich politických dědü) a s dnes diskutovatelným efektem (i když jeho efekt pokud jde o kontrolu státní moci, možnosti výměny vládnoucích garnitur atd. tím nemüže býť uveden v pochybnost). Bylo by paradoxní, kdyby dnešní levice mluvila jazykem shodným s jazykem vnuků poražených odpürcü.

Podstata demokracie je mnohem hlubší. Je vyústüním filosofického a etického evropského myšlení (akceptovaného v dnešní době stále větší částí světové společnosti). Vychází z rovného práva lidí na svobodný život, omezující jednotlivce jen hranicemi stejné míry svobod druhých. Z rovné důstojnosti lidské osobnosti. Z rovnosti bez překladü společenských, třídních, rasových, jakýchkoli; i bez onü překladü, která často vzniká mezi občanem a magistrátním úředníkem, který si od vlastnictví erárního kalamáře odvozuje erární vrchnostenskou moc: neboť i to je demokracie, demokracie všedního, nevolebního dne. Z rovného práva jednotlivce působit na vytváření společenských pomüru, v nichž žije ve směru svých představ. Ale také z povinnosti společnosti chránit tuto svobodu jednotlivce tak, aby neupadl do závislosti područí na jiných. Z toho vyplývá pro jednotlivce nutnost podřídít své tužby zájmü ostatních členü společnosti; protože jen jako jeden z nich, jako součást společnosti, jen díky jí müže každý jedinec existovat jako člověk.

Strukturální změny, ke kterým v tomto duchu v československé společnosti po r. 1945 došlo, vytvořily předpoklady pro širokou demokracii v společnosti tím, že rozbily spo-

Kdo vlastně zasedá v ÚV KSČ?

V poslední době se stále častěji dozvídáme, že ÚV KSČ se stal opět "centrem" a "mozkem" veškerého politického rozhodování v Československu. Ale nikdo vlastně neví, kdo vlastně v tomto orgánu zasedá. Pokud je známo, byl dnešní ÚV KSČ zvolen ještě za vlády Antonína Novotného na XIII. sjezdu KSČ v r. 1966 a měl asi 100 členü a 20 náhradníkü. Na jaře r. 1968 bylo několik jeho členü pro odpovědnost za politické procesy vyloučeno z ÚV a bylo jim zastaveno členství (nikdo také neví, zda tito "zastavení" členové byli v nedávných provürkách vyloučeni či opět zařazeni mezi členy KSČ). Mezitím tento ÚV zanikl tím, že řádnü svolaný XIV. mimořádný sjezd KSČ zvolil dne 23. srpna 1968 nový ÚV KSČ. Po anulaci tohoto sjezdu t.zv. moskevským diktátem byl znovu uveden v úřad starý ÚV, který byl 29. srpna 1968 doplnüen "kooptací" asi 80 novými členy. Pak však následovala série zasedání ÚV — počínaje dubnem 1969 — na nichž byly postupně vyloučeny nebo donuceny k demisi desítky jeho členü i kandidátü a současnü byli "kooptováni" noví členové. Podle článku člena ÚV KSČ a čs. velvyslance v Budapešti Fr. Dvorského v bratislavské "Pravdü" z 20. listopadu 1970, bylo prý "postupně vyloučeno z ÚV okolo 90 členü", podle jiných zpráv mnohem více. Několik jich také pro vysoké stáří umřelo.

Opravdu prazvláštní situace (ostatně týká se i Federálního shromáždění a mnoha jiných orgánü, ale o tom bude zvláštní řeč). Nemüel by sekretariát ÚV KSČ sdülit veřejnosti jmüna těch, kteří nyní představují "mozek" a "centrum" strany? Bylo by totiž dobře si je zapamatovat.

lečenské přehrady fakticky i ve vědomí lidí. Současně s tímto vývojem však došlo k opačnému procesu ve vedení společnosti, ke známému zúžení politické reprezentace, ke vzniku nové oligarchie, která zničila mechanismy, jež umožňovaly její výměnu a jakoukoli kontrolu. Je paradoxem, že tato oligarchie, která tak jako žádná před tím ovládla všechny složky společenského života a podříbila je v první řadě konzervování své moci se všemi tragickými důsledky, vytvořila na druhé straně ideologii, kterou svou moc zastírala stejně jako některými důsledky své politické praxe sama proti sobě nejsilnější zbraň: demokratické vědomí a sebevědomí občanů.

V tom je také nutno hledat vysvětlení, proč vývoj v r. 1968 směřoval k odstranění mocenského monopolu oligarchie, ale ne proti tomu směru, který se rýsoval v prvních poválečných letech. Ten byl společností přijat, chtěn a měl být obrozen. To je také příčina téměř absolutního sjednocení občanů na program obvykle formulovaný jako demokratický socialismus. Rok 1968 byl ideově a v mnohém i prakticky jeho výrazným projevem. To za prvé. A toto téměř absolutní sjednocení občanů bylo výsledkem hlubokého demokratického vědomí občanů o nutnosti součinnosti všech a demokratického sebevědomí o právu každého z nich, právu bez rozdílu a překlad, spoluvytvářet státní vůli. (V tom je nutno hledat příčinu, proč trvalo několik měsíců, než se podařilo jejich odpor zlomit).

I když je nutné brát v úvahu vliv silně rozbouřeného politického života a zesílené angažovanosti občanů, dosáhla tehdy společnost v pravdě demokratické tvorby státní vůle, větší, než kterákoli institucionalizovaná klasická demokracie. Přes 20 let mocenského monopolu úzké elity to byla demokracie uvědomující si hranice svých vnitřních (a do značné míry i vnějších) možností a ukládající si nutná omezení. Otázka politické stra-

nické plurality v tomto stadiu nebyla rozhodující; byla to otázka eventuelních garancí pro budoucnost, že po opadnutí vlny tehdejší politické angažovanosti nedojde k restauraci moci nekontrolovatelné a nevyměnitelné elity a že tak zůstane otevřena cesta k postupnému vytváření se takových forem demokratické tvorby státní vůle, které by odpovídaly charakteru společenské struktury. (Od politické stranické plurality západního typu by se však nutně lišila tím, že by jejím výchozím bodem ani základem nebyla bývala třídní příslušnost, neboť tato společenská diferenciace již neexistovala). Svědčí o tom také skutečnost, že ani mozi jednotlivými nově se formujícími politickými seskupeními a progresivní částí KSČ (té části, která se poctivě vzdávala these o svém přirozeném vedoucím postavení a nahražovala ji thezí, že si své postavení musí vydobýt skutečným získáním důvěry) nebyly žádné zásadní názorové rozpory a že na druhé straně ve společnosti nevznikaly tendence k překotnému formování se nejrůznějších politických stran.

Druhým základním stereotypem je socialismus. Obsah jeho pojmu byl na východě i na západě v uplynulých letech zúžen. V komunistickém výkladu je v podstatě omezován na formální otázku vlastnictví výrobních prostředků, při čemž stále víc ustupuje do pozadí jeden ze smyslu této deprivatisace, zvýšení hmotného blahobytu nad úroveň, kterou je schopen poskytnout kapitalistický systém; je to v situaci prudkého vzestupu životní úrovně v kapitalistické konzumní společnosti pochopitelné. Západní socialisté zdůrazňují právě tuto skutečnost a vyhlásují ji často za naplňování socialistických cílů. Na obou stranách tak socialismus dostal obsah, který se navzájem liší, ale ani v jednom ani ve druhém případě, ani ve spojení obou není celým obsahem tohoto pojmu. Ani vyvlastnění, ani blahobyt, ani obojí dohromady není socialismem. Socialismus ve vlast-

Čínský komentář k Polsku

Denník Komunistické strany Číny "Zeminžibao" uveřejnil 22. prosince 1970 komentář k polským událostem. Vyjadřuje se v něm solidarita s bojem polského lidu proti "Gomulkově klíci" a sovětskému vedení, které čínský denník obviňuje z přípravy vojenské intervence proti Polsku. Podle čínského názoru by taková intervence vyvolala "ještě rozhodnější revoluční boj polského lidu i národů ostatních zemí Východní Evropy proti sovětskému revizionismu".

Čínský článek obviňuje nového vedoucího 1. tajemníka polské strany E. Giereka, že ve svém nástupním projevu obhajoval věrnost sovětskému vedení, že se omezil na prázdné sliby a že vyhrožoval polským pracujícím použitím síly proti prosazování jejich požadavků.

Podle denníku KS Číny nesmí znamenat pád Gomulky konec či zastavení boje polského lidu proti domácímu vedení a sovětskému útlaku. Naopak, jeho pokračování dovede polský lid k novým vítězstvím. Komentář končí zjištěním, že "Polsko, stejně jako Československo a ostatní země Východní Evropy jsou sudy střelného prachu, které mohou vybuchnout v jakýkoliv moment".

ním slova smyslu je především zespolečenštěním společnosti, vytvořením nových, lidštějších vztahů mezi jejími příslušníky. Odstranění vykořisťování nejen hmotného (které na západě neodstranil ostatně ani dosažený stupeň blahobytu), ale i morálního, plynoucího z rozporu mezi soukromým přivlastňováním výsledků pracovního procesu a společenským charakterem tohoto procesu a oddizení člověka jako jeho důsledku (které ve skutečnosti neodstranila deprivatisace na východě).

Bez ohledu na demarkační čáru, která obě strany dělí je dnes člověk tam i tam objektem výrobního procesu, nikoli jeho subjektem. Výrobní poměry, které vytvořil raný kapitalismus, zůstaly tak ve svém jádru zachovány i v dnešní vývojové fázi na obou stranách, i když se jejich formy vývojem měnily a jejich důsledky byly v průběhu vývoje na obou stranách různými způsoby zmírňovány: vysoká produktivita vyvolala na západě prudký vzestup životní úrovně a do velké míry (a někdy zcela) zatlačila vědomí vykořisťování (a nebo ho ještě častěji stimulovala) a někde větším, někde menším sociálním zákonodárstvím byla zmenšena závislost výrobce na jeho možnosti prodat svou pracovní sílu, abychom použili tradiční terminologii; na východě pak byla odstraněna za cenu nivelisace příjmů všech na úroveň nutných životních potřeb (rozhodující není, že tyto nutné životní potřeby jsou vyšší než před 20, či 30 roky) a omezení svobody i v oblasti pracovního procesu samého.

Československo v r. 1968 bylo pokusem rehabilitovat myšlenky socialismu vytvořením demokraticky fungujících mechanismů tvorby státní vůle, jež jsou jeho nejvlastnějším předpokladem. Byl pokusem o cestu k socialismu v plném slova smyslu, nejen jako k systému, zvyšujícímu blahobyt společnosti, ani jen jako k systému, který odstraňuje vykořisťování jednou třídou, ale k systému, který zespolečenštuje společnost.

Jak v otázce demokratizace, tak v otázce socializace to byl tedy pokus o řešení společenských problémů, jež v té či oné formě na té či oné straně existují. A co tedy konkrétně chtěl, je možné se ptát a chtít příklad, vzor. Pro to, co je vývojem, co je hledáním nového, nemůže být příklad. To, co je aplikací daného, co je napodobením a nic víc, je konservací existujícího. Proto je dogmatismus východu i západu konservatismem. Proto je konservatismem i takové hodnocení československého vývoje, které se pokouší najít v něm jen prvky toho či onoho, vydávat ho za vývoj k tomu, co již existuje.

Politická levice vždy usilovala nikoli o zachování daného, ale o jeho přetvoření. Musela mít odvalu podrobovat kritice ustrnulé představy stávajícího společenského vědomí, přehodnocovat kategorie sice vžitě, ale podrobované vývojem změnám. Jedině tak vytvořila předpoklady společenského pohybu vpřed. Má-li tento úkol plnit i v dnešní době, musí se zbavit zjednodušeného pohledu na skutečnosti, který v ní vyvolává a pokouší

se pěstovat její dogmatická vrchnost. Jen pohled, pohled na sebe i na druhou stranu, zbavený dogmatických stereotypů může vést jedny i druhé k objevování východisek na obou stranách. Každý dosažený krok jedněch bude posilovat pozici druhých na cestě k demokracii a socialismu, kterou musí evropská (a nejen evropská) levice jít. Navzdory demarkační linii, která ji má dělit. Navzdory strašidlu, která ji mají od hledání odradit. Navzdory Svaté alinci, která byla pro to utvořena.

Dopis ministru vnitra

Pane ministře,

dne 3. dubna t.r. mi bylo prostřednictvím velvyslanectví ČSSR v Londýně doručeno rozhodnutí ministerstva vnitra — správy pasů a víz čj. IV-154179/26307/I-1969 z 26. března 1970, jímž se samitá má žádost o prodloužení platnosti výjezdní doložky k pobytu ve Velké Británii do konce nynějšího akademického roku.

Plší svůj rozklad bez iluze, že by mé důvody mohly jakkoli ovlivnit ono rozhodnutí, neboť vím, že vzniklo, jako vše co se u nás dnes oficiálně děje, na vyšší rozkaz, který ani vy ani Vaši úředníci nemůžete změnit, i kdybyste nakrásně chtěli, ač jste a zůstanete zodpovědní za jeho důsledky. Kdybych se takové iluzi oddával, rozptýlila by mi ji zostřená propagandistická kampaň, kterou Vaši novinářští spolupracovníci rozpoutali proti mně (jakož i proti tolika soudruhům, jež jsem po léta znal jako oddané komunisty, kteří věnovali své nejlepší síly boji za vítězství socialistických idejí a blaho svého lidu), kampaň podlých lží, cynického falšování faktů, zločineckých výmyslů a kombinací a fantastických obvinění. Každá jedovatá slina, kterou je kterýkoli charakterový mrzák ochoten plivnout po mé cti, je se zárukou beztrestnosti vítána a štědře odměňována.

Samotná okolnost, že tato kampaň se připouští, ba fedruje, když jsou masové sdělovací prostředky pod přítmou kontrolou a když napadení nemají žádnou možnost veřejné obrany, dokazuje, že zákonem zaručená ochrana cti občana zůstává pouze na papíře a že praxe jí křiklavě odporuje. Upozornuji Vás jako jednoho z čelných činitelů, ustanovených k péči o dodržování zákonnosti, na tuto skutečnost, kterou jsem (jakož i ostatní nevinné oběti obdobných kampaní) de facto stavěn mimo zákon, zatímco inspirátoři a vykonavatelé oněch kampaní se smějí s úředním požehnáním stavět nad zákon. Používám příležitosti tohoto rozkladu především k tomu, abych za sebe i